

958

206
6-21

1895

1022

1055

1055

2010

1022

2000

955-02

206

C-21

4145

1001

1055-02

36978 м.к.

Дозволено Цензурою. С.-Петербургъ, 23 мая 1895 года.

Типографія Х. Бархударянъ, Москва, Мясницкая, д. Ермаковыхъ.

ԵՐԷՑՓՈՒԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՑԸ

ՄՈՍԿՈՒԱՅՈՒՄ.

ԵՐԷՑՓՈՒԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՑԸ

ՄՕՍԿՈՒԱՅՈՒՄ

„Тусклымъ, траурнымъ факеломъ мелькаетъ, напоминая о себѣ зазнавшимся, законъ зла то въ крупныхъ, то въ ничтожныхъ дѣлахъ челоѳческой жизни; холодомъ безнадежности вѣсть отъ суда его, не знающаго ни милости, ни извиненія. И каждый отецъ, въ безграничной заботѣ, невольно молитъ: о сынъ мой! не дѣлай зла — зло нещадно мститъ; не извлекай меча — мечемъ погибнешь!“.

Проф. Л. Е. Владиміровъ.
„Законъ зла“.

Ապրիլի մէկին «Մշակի» 38-դ համարում Մուկուպից մի նամակ է ապաճ «Ե. Թաղիանոսեան» ստորագրութեամբ: Հեղինակը, վերջնելով իր վրայ հասարակական հարցերն պարզող քննադատի դերը, կամեցել է հրապարակօրէն խոստովանել հայ ընթերցող հասարակութեան առաջ այն quasi—ինտե-

լիզենտ փոքրամասնութեան վերաւորուած ինքնասիրութիւնը, որ մասնակցում էր մտրտ ամսի 12-ին Մօսկուայի Գասպարեան անկեյանոցի դահլիճում կայացած ծխականների ընդհանուր ժողովին՝ եկեղեցու երէցփոխ ընտրելու համար: «Նամակի» ընթերցողն, ՚ի հարկէ, չի կասկածել, որ պ. Թաղիանոսեանը ձրգտում է ճշմարտութեան և կարգի առօրեայ շահերն պաշտպանող «Ինտելիգենտ» մկրտածներէ շարքը դասաւորել իրան: Նա վստահ զրջով տարուբերել է իր նամակը «Մշակ»-ին. նրա խիղճը չի վրդովուել, ըզգացմունքներն էլ չեն բողբել: Նա համարձակ տարածել է իր «նկար»¹ ձեռքերն կոխկրտուած ճշմարտութիւնը քաջ պաշտպանողի (sic!) յաղթանակին: Պ. Թաղիանոսեանը դեռ մանուկ հասակից զիտէ, թէ «մարդուն Աստուած արար ըստ պատկերի իւրում», — սակայն ո՛չ մանկութեան յիշողութիւններն, ո՛չ էլ «աստուածաման» կազմակերպութիւնը կարողացել են նրան որ և է ծառայութիւն անել: Եւ իրաւ, եթէ մենք մի կողմ թողնենք մի կարգ կողմնակի ճո-

¹ Խնդրում ենք արգոյ ընթերցողներին աչքի առայ ունենալ, որ մեր յօդուածը գրած է պ. Թաղիանոսեանի «նամակի» առթիւ. (պարոնի «նամակը» արձանագրում ենք մեր յօդուածի վերջում): Քննելով մի այդպիսի նամակ՝ մենք ևս ստիպուած էինք փոքր ինչ կծու եղանակ տալու մեր յօդուածին: Այդ տեսակ նամակի պատասխանը ուրիշ եղանակ չի էլ կարող կրել:

² Դրած «—» չափերտի մէջ խօսքերն քաղել ենք պ. Թաղիանոսեանի «Մշակ»-ում լոյս տեսած նամակից:

ռումբանութիւններ, որոնք միայն երկարացնում են պ. Թաղիանոսեանի նամակը, մեզ կ'ներկայանայ այն փամանակ սանձարձակ կարծամտութեամբ զինուորուած մի մտքի արգասիք, որ իր պերճախօսութեան ծաղիկներն քաղում է լինգվիստիկական անբարոյականութեան տիղմից. . . և այդ բոլորն նա անում է՝ մանկութեան յիշողութիւններն, իր և կուսակցական «աստուածաման» կազմակերպութիւնն արգարացնելու նպատակով. . .

Որդի՛, շատ ապրես, մութաղից հասնես:

Պ. Թաղիանոսեանի «աստուածաման» բնոյթը զրգուել է մտրտ ամսի 12-ին կայացած ծխականների ընդհանուր ժողովում աեղի ունեցած զէպքերից: Այդ ժողովը յղացրել է նրա մէջ շատ մտքեր, որոնց նա նեղութիւն է քաշել արծարծելու իր լայնածաւալ նամակի մէջ: Մենք երկար կանգ չենք առնիլ պ. Թաղիանոսեանի նամակի արտաքին ձևի, նրա գրութեան եղանակի վրայ. — պ. Թաղիանոսեանի լինգվիստիկական անբարոյականութիւնը առանց մեր ապացոյցանելուն էլ շատ բացարձակ է: Ինտելիզենաներն էլ երբեմն անբարոյականութիւններ են զօրծում, — և նրանց անբարոյականութիւնը, այնպէս ասած, ձեւային անբարոյականութիւն է, ինտելիզենա անբարոյականութիւն: Մենք մեզ թոյլ կ'տանք մի քանի նկատողութիւն անել պ. Թաղիանոսեանի նամակի ներքին բովանդակութեան մասին: Այդ անելը մենք ստիպուած ենք, աչքի առաջ ունենալով, նախ այն ինքնուրոյն (ориги-

нальный) զիրքը, որով պ. Թաղիանոսեանը զինաւորուել է՝ պարզելու հայ ընթերցող հասարակութեան առջև մարտի 12-ին կայացած ծխականների ընդհանուր ժողովին տեղի ունեցած վրդովեցուցիչ «արարքները», և յետոյ, առանձին մօմենտների և ամբողջ ժողովի ֆիզիօնօմիայի անողորմ ազաւազումն պ. Թաղիանոսեանի կողմից:

Ճիշտ է, ժողովն աղմկայի էր. յարուցած հարցերն քննութեան էին ենթարկվում խօսողների կողմից բուռն էնէրգիայով.— սակայն ինչո՞ւ գործը այդպիսի կերպարանք ստացաւ, ո՞վ էր պատճառն, որ յարուցած հարցերը դրուեցին կուսակցական հօգի վրայ. ինչո՞ւ 85 ընտրողներից ոչ ոք չընտրուեց.— ահա այն հարցերն, որոնց վրայ հարկաւոր էր կանգ առնել: Այդ հարցերն առաջարկվում էին և մարտի 12-ին կայացած ժողովում. մի քանիսներն ('ի միջի որոց և այդ առղերն գրողը) աշխատում էին կարողացածին չափ պատասխաններ տալու: Բաւականցրի՞ն արդեօք այդ պատասխաններն պ.պ. Թաղիանոսեաններին և ընկ. թէ ոչ, եթէ ոչ, ինչո՞ւ: Հարցերի ո՞ր շարքը կենդրոնացրեց իր վրայ ներկայ գտնուողների լուրջ ուշադրութիւնը, և այլն, և այլն... ահա այն փաստերն, և միջոցն այդ փաստերն, որոնք հետաքրքիր են վերոյիշեալ ժողովին ներկայ չգտնուողների համար: Մինչդեռ պ. Թաղիանոսեանը, զանց առնելով այդ հարցերն ու փաստերը, որոնք զուրկ չեն, անկասկած, և հասարակական հետաքրքրութիւնից, ի դուր զուրկ է կտարում, քրախնք թափում՝

իր ընթերցողի առաջ կղեւակահան (sic!) ողբով լարուած երիտասարդ ձեւանալու համար, որի հիասթափումն մարտի 12-ին կայացած ժողովից անսահման է: Թոյլ կազմուածքի տէր երիտասարդի խանգարուած ջղերն յոգնել են դանդաղ ժողովից, և նրա ֆանտազիան սկսում է իր գործը, ծանօթացնելով մեզ նրա տրամաբանութեան անհեթեթ (аосурдный) կոյրիտի հետ:

Ахъ, дѣдный мальчикъ!...

Սակայն, դա կեղծաւորութիւն է և ուրիշ ոչինչ. դա նշանակում է նկարուել (рисоваться): Մարդ, որ կարողացել է զրել այնքան յանդուզն հայհոյանքներ մարտի 12-ին կայացած ժողովին մասնակցող ամբողջ մի հասարակութեան մեծամասնութեան հասցէով, անշուշտ չի պատկանում նուրբ-բնոյթով զարգացածների թւին: Նա, չկարմրելով, աջ ու ձախ է շարտում իր յանդուզն հայհոյանքներն, ազաւազում է փաստերն, չի քաշում իր սահմանափակ մտքի սանձերն, որ վերջինն չթափի անկիրթ վիրաւորանքներ այն մարդու հասցէով, որը իր կենդանի դատողութիւններով, անտարակոյս, բարձր է բոլոր պ.պ. Թաղիանոսեաններից և ընկ.:— Տարաբախտաբար, նոր մկրտուած ինտելիգենտ պարոններ, ձեր արհեստն հրախաղութիւն է և ձեր խօսքերն հրափամփուշտ (трескучий фейерверекъ)!

Եւ այդ արհեստն այդ պարոնների կողմից համարվում է ինտելիգենտ-ծառայութիւն հասարակութեան շահերին, ինտելիգենտ-ծառայութիւն ճշմար-

առթեան շահերին:—Ո՛չ, յարգելի պ.պ., այդ ծառայութիւնը ոչինչէլիքէն աւելի է, զա՛ր
првада-кривда!

Բայց, ՚ի հարկէ, семья не безъ урода. Գրանուեցին, ՚ի հարկէ, մարդիկ, որոնք կուշա զուարճացան պ. Թաղիանոսեանի անկիրթ հայհոյանքներից: Սակայն Աստուած այդ «ինտելիգենտ» բացերանների հետ: Մենք դառնանք դէպի այն հարցերին, որոնց մասին լռել է պ. Թաղիանոսեանը:

Մարտի 12-ին կայացած ժողովը բացուեց նորընտիր նախագահի, պ. Ս. Մամիկոնեանի գեղեցիկ և ընդարձակ ծառով, որտեղ յարգելի պարոնը ծանօթացրեց ներկայ գտնուողներին Մօսկուայի հայոց եկեղեցիներին խորհրդի մօտակայ անցեալ գործունէութեան հետ: Ճառը ընդունուեց աղմկալի ծափահարութիւններով: Բայց ահա իր տեղից բարձրանում է պ. Թաղիանոսեանի երգուեալ թիկնապահն՝ պ. Տ. Յովհաննիսեանը և, դառնալով պ. Ս. Մամիկոնեանին, հարցնում՝ «Խնդրեմ ասացէք—ի՞նչ կապ ունի ձեր ընդարձակ խօսքը այս օրուայ ժողովի հետ»: Իսկոյն մեծ աղմուկ է սկսվում, որ և չի դադարում մինչև ժողովը ցրուելն: Արդարութիւնը պահանջում է խոստովանել, թէ վերոյիշեալ թիկնապահի անտեղի հարցն է պարզ պարծառն, որ ժողովը հէնց սկզբից դրուեց կոստանդուպոլիսի և ազնու հողի վրայ: Մեր կարծիքով պ. Ս. Մամիկոնեանը հասարակական գործիչի դեր կատարեց, հրապարակօրէն արժարծելով եկեղեցիների խորհրդի անցեալ գործունէութիւնը,

որտեղ ինքն միշտ գործօն և սրտակից դեր էր խաղացել: Վերոյիշեալ թիկնապահի հարցի կուսակցական աստառն ամենքը հասկացան: Կրքերն երկու մասն բաժանուեցին. . .

Ես այլ ևս կանգ չեմ առնելու այդ հարցի վրայ, հրաւիրելով պ.պ. Թաղիանոսեաններին և ընկ. պատասխանատու լինել ժողովում տեղի ունեցած աղմուկին և անկարգութիւններին, այլ ուղղակի կանցնեմ դէպի այն հարցն, թէ ինչու երէցփոխ չընտրուեց: Իմ կարծիքով երկու պատճառից պէտք է ծագած լինի այդ տխուր փաստը:

1) Այն հարցին, թէ տեղային խորհրդարանի անունից սարքած հայկական երեկոյթը խորհրդի թոյլտուութեամբ էր արդեօք, թէ ոչ,—խորհրդի անդամներից երկուսը իրարու հակառակ պատասխաններ տուեցին. մէկը «այո», միւսը «ոչ»: Այդ հրապարակական հակասութիւնը շատ անախորժ տպաւորութիւն թողեց ներկայ գտնուողների վրայ, միևնոյն ժամանակ խորհրդի խօսքն, անշուշտ, զրկելով հասարակութեան հաւատարմութիւնից: Իմ երկու խօսքը ժողովին այդ հրապարակական հակասութեան առթիւ՝ մեծ փոթորիկ բարձրացրեց. ոմանք ծափահարեցին, ոմանք էլ շուսցրին: Անտարակոյս, իմ նկատողութիւնը հարուածեց խորհրդի անդամների և ժողովին ներկայ գտնուողների locum minoris resistentiae: — Համաձայնել կանգիդատների շարքը ընկնելու, աչքի առաջ ունենալով խորհրդի անդամների այդ բացարձակ հակասութիւնը, կործում ենք, զժուար է,

և, ահա, այդ էր պատճառն, որ ժողովին մասնակցող կանդիդատներից ամենքը, բացի պ. Գ. Քանանեանից, հրաժարուեցին երէցփոխ ընտրուելուց. (պ. Մ. Փանեանը բացակայ էր): Պ. Գ. Քանանեանի չհրաժարուելն շատերին զարմացրեց: Անցեալ ժողովին էլ պ. Գ. Քանանեանը կանդիդատների շարքն էր ընկել, սակայն այն ժամանակ նա հրաժարուեց երէցփոխ ընտրուելուց, առաջ բերելով այն, թէ առանց այդ էլ շատ ծանր դործեր ու պարտաւորութիւններ ունի Լազարեան ձեմարանում, և այլն: Սակայն կարելի է թոյլ տալ, որ այդ փաստի համար որ և է բացատրութիւն ճարուի: Բայց մենք ամենևին չենք կարող հասկանալ, երբ պ. Թաղիանոսեանը հաղորդում է՝ «երէցփոխանութեան համար քուէարկվեցին Լազարեան ձեմարանի վերատեսուչ Գ. Քանանեան, որ առաջին իմի կանդիդատն էր»¹, (այսինքն՝ պ. Գ. Քանանեանը պ.պ. Թաղիանոսեանների և ընկ. խմբի կանդիդատն էր...!?): Ուզում ենք հաւատալ, որ պ. Գ. Քանանեանը, համաձայնելով երէցփոխութեան համար քուէարկուել, կանխապէս չզիտէր, թէ ովքեր են նրան ընտրողները:

2) Ժողովին սկսեց մասնակցել—վաղուց ցանկացած — երիտասարդութիւնը: Բայց այդ երիտասարդութիւնը հինգ առաջին քայլերից ցոյց տուեց իր մատաղ բնոյթի սրնթացութիւնը (прыткость). նա զալիս էր հարցեր վճռելու, հարցեր դատելու՝

չընտելացած, նախ և առաջ, չափաւորութեան զգացմունքին: Նա կուսակէր (придирчивый) է և մեծամիտ: Նա, առանց կարմրելու, ցեխով էր տալիս իր երեկուայ կուռքերն, որոնելով իր համար... նոր կուռքեր: Նա աշխատում էր առաջ զցել իր նորեկ խմբի անդամներին, չունենալով միևնոյն ժամանակ որ և է ապացոյց խորհրդի հին անդամների, հին կանդիդատների անընդունակութեան վերաբերեալ: Այդ յարգելի պարոններն, այսինքն՝ խորհրդի հին անդամներն, մեծ ծառայութիւններ են արել տեղույս հասարակութեանը, դնելով նրա բարեկարգութեան վրայ և՛ շատ ջանքեր և՛ մեծ փողեր: Այդ բոլորն այժմ մոռացվում է: Հեռու հարուստներն, որովհետև նրանց համար, ինչպէս հաղորդում են պ.պ. Թաղիանոսեանները և ընկ., «հարստութիւնը փոխարինում է ամեն բան,— և խելք, և դիտութիւն, և բարոյականութիւն, և խիղճ, և նոյն իսկ հասարակ գրագիտութիւն»:

Հասարակական ծառայութիւնների մէջ ճերացած մարդիկ, ՚ի հարկէ, չսկսեցին ի վուր վիճել սրնթաց (прыткій) նորեկների հետ և հեռացան: Այդ բոլորի հետեանքն էլ այն եղաւ, որ երէցփոխ ընտրուելու համար կանդիդատ չձարուեց: Հասարակութեանը ծառայելու համար լոկ ցանկութիւնն շատ քիչ է. հարկաւոր է և կարողութիւն և միջոց՝ այդ ցանկութիւններն իրադործելու, հարկաւոր է փող: Соловья баснями не кормят, ասում է ոռու առաձը. լոկ բարի նպատակով հեռու չես դնալ բա-

¹ Բոլոր կուսիկները մերն են:

բեզորճական ձեռնարկութիւնների ժամանակ... Այս անգամ ևս պատասխանատուութեան ծանր բեռն թող զրուի լիովին պ. Թաղիանոսեանի և ընկ. սրբն-
թաց խմբի վրայ:

Զգիտեմ, որքան ճիշտ արժարձեցի ևս այն ար-
խուր փաստի պատճառներն, թէ ինչու մարտի 12-
ին երէցփոխ չընտրուեց, այսու ամենայնիւ, կրկնում
եմ, իմ այդ նկատողութիւններով այն ժամանակ
ևս հարուածեցի ժողովին մասնակցողների locum mi-
noris resistentiae:

Այժմ դառնանք դէպի պ. Ե. Թաղիանոսեանի
«Մշակ»-ում լոյս տեսած բարկաճայթ («նամակը»):

Ես արդէն ասացի, որ պ. Թաղիանոսեանը խօսք
չէ բացում այն փաստերի մասին, որոնք կարող են
պարզել ընթերցող հասարակութեան առաջ նրա
նեղ-կուսակցական Ֆիզիօնօմիայի տղեղ դժերը: Նա
յանձնվում է հանդամանքներից յաղթուած իր
սրբնթաց բնոյթի ամուլ յնտրքներին: Խանդարուած
ջղերն սնում են անսանձ ֆանտազիայի երեխայական
թուրյքները, որոնք իրանց նպատակ են զրել, առանց
քաշուելու, աջ ու ձախ շարակ վերաւորական խօս-
քեր: Խօսքերով պ. Թաղիանոսեանը հարուստ է,
բայց այդ խօսքերի մէջ միտք չկայ: Նրանք կախուած
են մի ֆանտաստիքական անդունդքի վրայ, որտեղ
մարդիկ սչնչով չեն զանազանվում («Էնդամաններէց»),
որտեղ պ. Թաղիանոսեանի, Էնդամաններէց-երիտասար-
դի, Գաղափարական (sic!) յոյսերն ոչ մի բանի վրայ
չեն կարող դադար առնել: Այդ «Էնդամաններէց Բնա-

Կարանը» սաստիկ զայրացրել է պ. պ. Թաղիանոսեան-
ների և ընկ. «աստուածաման» կոնսարուկցիան...—
Իս ծայրայեղութիւն է, լոկ ծայրայեղութիւն, յար-
գելի պարոններ. . . . Нашъ милый мальчикъ
լայնարձակ շարժում է իր ձեռքերն ու ոտքերը և,
խորասուզուած իր խաղի մէջ, չի նկատում, չի ըզ-
գում, որ ինքն իր «աստուածաման» Ֆիզիօնօմիային
հարուածներ է հասցնում: O sancta simplicitas!..

«Պէտք է արդեօք մի զանազանութիւն լինի
մօակաբնակ հայերի և Բօրչալուի կամ Զանգեաղու-
րի հայերի բարք ու վարքերի մէջ թէ ոչ, անկուս-
կած զանազանութիւն պէտք է լինի», — կարգում
ենք պ. Թաղիանոսեանի նամակի սկզբում: Այո, պ.
Թաղիանոսեան և ընկ., «զանազանութիւն պէտք է
լինի, անկուսկած»: Մարդիկ զանազանվում են իրա-
րուց. բայց տարածանել այդ զանազանութիւնը այն-
քան հեռու, ինչպէս անում է այդ պ. Թաղիանոս-
եանը, որոնք Բօրչալուցիներին և Զանգեաղուցի-
ներին («Էնդամանական պարպէզոճ»), — այդպիսի
մի կուպիտ յանդգնութիւն մենք չենք կարող երբէք
թողլատրել և ներել. . . :

Բայց ահա պ. Թաղիանոսեանի երեխայ-ֆանտա-
զիայի մի արդասիքն էլ. «բայց բաղմադարեան դժըն-
դակ և ձախորդ պատմական պայմանները այն աս-
տիճան մեղցրել են մեր մէջ մի քանի բարոյական
յատկութիւններ, որ նոյն իսկ մայրաքաղաքում ապ-
րելն ու մեծանալը բաւական չեն լինում, որ մի կարգ
մարդիկ դուրս կան կենդանական դրութիւնից և մօ-

տենան այն մարդուն, որին «Աստուած արար ըստ պատկերի իւրում»:— Պէտք է հասկանալ, ՚ի հարկէ, «ըստ պատկերի» պ. Թաղիանոսեանի և ընկ.:— Մայրաքաղաքում ընթացող կեանքի կենդանի միտքն ու փաստերը չեն կապուիլ այստեղ պ. Թաղիանոսեանի անկապ խօսքերի հետ: Մայրաքաղաքում ընթացող կեանքը շատ անգամ շուարեցնում է պատահական նորէնէնքի զիւրաբեկ ուղեղն. սահմանափակ խելքի նեղ սաղմերն, ընկնելով մայրաքաղաքի լայնատարած հրապարակի մէջ, ամբարհաւածում են, ուժերից վեր աշխատում, առաջ քայլում չչափակցած քայլերով և, ընկած մի տեսակ յափշտակման գրութեան մէջ, չեն կարողանում նկատել, որ երկու ձեռքով ու ոտով թաղվում են ցեխի ապականուած անդունդքը...: Վստահանում ենք հաւատացնել պ. Թաղիանոսեանին և ընկ., որ պճնազարդուել այդպիսի անսուսկութեամբ ներելի չէ անգամ Բորչալուցիներին և Զանգեազուրցիներին, որոնց այնքան չեն յարգում պ. Թաղիանոսեան և ընկ. . .

«Ընարութիւններին մասնակցում էին մօտ 85 ծխական, որոնք բաժանված էին երկու «ընթացակարգի», — կարգում ենք պ. Թաղիանոսեանի նամակի մէջ:— Խօսք բացել որ և է «որոշ խմբերի» մասին նախ քան ժողովի կայնալն, պ. Թաղիանոսեանը, անշուշտ, կարող է: Նա ժողով էր եկել իրրև անգամ «ընթացակարգի» մի խմբի, որը մարտի 12-ին կայացած ժողովից դեռ առաջ խորհրդակցել և վճռել էր անպատճառ պ. Գ. Քանանեանին երէցփոխ ընտրելու:

1005
20302

1005
20302
09050

Ընթերցողս այժմ կ'տեսնի, թէ որքան «լինակիւզենա և երկապական տարրով է կառավարվում այդ կոմեյրան: Օրերս, տեսնուելով պ. Թաղիանոսեանի և ընկ. խմբին պատկանող անդամներից մէկի հետ, ես հարցրի նրանից՝

— Ի՞նչն է ձեզ ստիպում ի զուր բամբասել այժմեան երէցփոխից:

— Նա ոչինչ օգտաւէտ բան չի արել:

— Իսկ վնաս. . .

— Նոյնպէս:

— Բայց կարող էք ապացուցել, որ ձեր կանդիդատը կանի որ և է օգտաւէտ բան:

— Նա ինչ-մի մեծ ծառայութիւն արդէն արել է մեր եկեղեցիներին:

— Այսինքն. . .

— . . . ձիշան. . . ասած. . . ես չգիտեմ. . . չեմ յիշում. . .

Այդ—մէկ:

Բայց ահա մի նոր փաստ էլ: Պ. Թաղիանոսեանի և ընկ. խմբի միւս անդամն ինձ հաղորդել է՝ «մարտի 12-ին կայացած ժողովից առաջ մեր խումբը խորհրդակցութեան համար հաւաքուել էր պ. Ն-ի մօտ, և եթէ մենք փոքր ինչ աւելի ջերմեռանդութեամբ զործէինք,—կ'յաղթէինք»:

— Ի՞նչպէս... այդ անկարելի էր,—նկատեցի ես:

— Շատ լաւ կարելի էր: Մօսկուայում ապրում են շատ հայեր, որոնք այստեղ գրեթէ ամբողջովն ձանաջում. կ'զնաս նրանց մօտ և կ'տեսնես, որ ինչպէս որ երբեք չեն կարողանում հարկաւոր լինել իրենց հայրենիքում:

մարդիկ, որոնք, ճիշտ է, ծանրաբեռնած են լինում՝
զիտուլթիւնների մեծ պարկով, սակայն նրանց զիտու-
թիւնը զրեթէ միշտ խաչ է և խոնաւ: Իրանք վե-
րևից ցած նայողներ են (верхогляды), որոնց հա-
սարակուլթիւնը երբէք չի յարգում: Իրանք զուրկ
են և՛ շափաւորութեան զգացման և՛ հեանքի սակ-
արից: Այդ մարդիկ հասնում են արեւելիկներին, ծայրա-
յեղուլթիւններին հասնող էսականներ: Ոչ զիմակներն,
ոչ էլ թղթեղէն զիշտերն, որ մեծ թւով պատրաս-
տում են այժմ զանազան կուսակցուլթիւններ, կարող
են ազատել նրանց, որովհետեւ հէնց առաջին հողմը
կ'կորզի քւ կ'խորտակի և՛ զիմակներն և՛ զիշտերն, և
այն ժամանակ մամուլի հասնումները աշխատա-
կիցներին ու՛ր կ'լինի կարծիքը: Անշուրհակալ հեռաց-
նելով գործից բարուլթեան առանց զիպոսմի գործիչ-
ներին, մեծարելով նրանց «ամենատարրական» բարե-
կարգուլթիւնից զուրկ «աուղեր» անուշով, թէօրեալի-
կական հասնումները ըմբիշներն, ՚ի հարկէ, ընկ-
նում են մեծ մնորուլթեան մէջ, որից կարող են վնա-
սուել նրանք, որոնց մոռացել են պ.պ. Թաղիանոսեան-
ներն և ընկ.՝ յափշտակուած իրանց մրցումով:

Սթափուէք, ուշաբերուէք:

Մէկ խումբը կազմում էին Մօսկվայի հայ ին-
տելիգենցիայի ԳԶ(?) ճասը և կովկասցի երիտասարդ
վաճառականները, թւով 30 — 35 հոգի», — հարո-
ղում է պ. Թաղիանոսեանը: Մենք արդէն գիտենք,
թէ ինչ է նշանակում «ինտելիգենտ», «ինտելիգեն-
ցիա» բառը պ. Թաղիանոսեանի և ընկ. բերանում, —

ինչու և նրանց հրացանաձգուլթիւնը այլ ևս չի վա-
խեցնիլ մեզ: Այսու ամենայնիւ — ուղղել պ. Թա-
ղիանոսեանի ստատիստիկական սուար մեք անհրա-
ժեշտ ենք համարում: Պ.պ. Թաղիանոսեանների և
ընկ. $\frac{1}{5}$ կամ $\frac{4}{5}$ մ. երիտասարդ վաճառականներից է
բաղկանում, բայց Մօսկվայի ինտելիգենտ ծխական-
ների թիւը ՚ի հարկէ այնքան փոքր չի (5 — 7), ինչպէս
կարծում է պ. Թաղիանոսեանը: ՚ի գէպս. ինչ է,
երիտասարդ վաճառականներն մի առանձին ցեղ են
կազմում՝ զուրկ որ և է ինտելիգենտ վարք ու բար-
քից, թէ՛ նրանք առանձնայատուլթիւնների տեր
ինտելիգենտներ են? . . .

Բայց ահա մի փաստի աղաւաղումն էլ: Մի քա-
նի մարդիկ աշխատում էին վրէժխնդիր լինել ան-
ցեալ ընտրուլթիւններին սեւացած լինելու համար: —
Ես պատիւ եմ ունեցել «անցեալ» ժողովին էլ ներ-
կայ գանուելու և ուղղակի պնդում եմ, որ պ. Թա-
ղիանոսեանի այդ տեղեկուլթիւնը ևս սուա է: Ան-
ցեալ ժողովին ընտրուեց պ. Ի. Ժամհարեանը, որն,
՚ի հարկէ, չի պատկանում Թաղիանոսեանի և ընկ.
խմբին: Պ. Ի. Ժամհարեանը կամովին հրաժարուեց
երէցփոխի պաշտօնը վարելուց. (ինչպէս անցեալ,
նոյնպէս և մարտի 12-ին կայացած ժողովներին նա
բացակայ էր): Այդ ամենից մի եզրափակուլթիւն
միայն կարելի է անել. թէ՛ «աշխատում էր վրէժ-
խնդիր լինել», անշուշտ, պ. Թաղիանոսեանի և ընկ.
խումբը, որի կանդիդատներին սեւացրին և անցեալ
ընտրուլթեան ժամանակ:

Մի փաստ էլ: Պ. Թաղիանոսեանը ժողովին այնպիսի ձայներ է լսել, «որ—[Թող ներուժի պ. Թաղիանոսեանին նրա այդ ասածը—կարելի է լսել միայն կենդանաբանական պարտէզում...» Ես ժողովի ամբողջ ընթացքի ժամանակ նայում էի ետին կարգերի վրայ, որտեղ հաւաքուել էին պ. Թաղիանոսեանի և ընկ. խմբի անդամներն. այնտեղ, այդ ետին կարգերում, իրաւ որ մի զարմանալի բան էր կատարվում: Մարդիկ, որոնց «Աստուած արար ըստ պատկերի իւրում», մեքենայական կիսատուկների (манекенъ) դեր էին կատարում, զսպանակներով, կարծես, միացած պ.պ. Թաղիանոսեանների և ընկ. խմբի պարագլուխների հետ: Նէնց որ պարագլուխները սեղմում էին զսպանակներն, խկոյն մեծ աղմուկ, աղաղակ էր բարձրանում. «աստուածանման» կերպարանքներն, աշուղի ասածով, վանդ-վանդ, երգում էին՝ да-да-да..., կամ՝ нѣтъ-нѣтъ-нѣтъ..., և կամ՝ сказаль-сказаль-сказаль...: Մարդիկ՝ Թմբուկի հարուածներին համաձայն՝ մեծ եռանդով էին պարապում իրանց շրթուկներին վարժուելովը, բայց տարբախտաբար... այդ պարապմունքի անմտութիւնը շատ բացարձակ էր աչքի ընկնում: Այդ կիսատուկների վարք ու բարքի նկարագրելը մենք յանձնում ենք պ. Թաղիանոսեանին, յիշելով ոուս առածը՝ Сама себя раба ъбеть, коли нечи-сто жнетъ.

«Այդտեղ, — հաղորդում է պ. Թաղիանոսեանը, — մարդիկ փոխանակ խօսելու և ուրիշ խօսածը լսե-

լու, զուռում, զօչում էին, մռնչում էին, սուլում էին և առհասարակ այնպիսի ձայներ էին արձակում, որ, [Թող ներվի մեզ ասել, կարելի է լսել միայն կենդանաբանական պարտէզում...]:

Կովկասում ասում են՝ մի մարդ, կամենալով իր հարեանին նեղութիւն տալ, սկսում է իր երեխաներին ծեծել... Յուսով ենք, որ պ. Թաղիանոսեանը միամիտ Կովկասցու մէջ կ'ձանաչի իր պատկերն... Հարեանը լսեց նրա ճշոյր և... հասկացաւ նրան:

NB!

Ապրիլ. Մօսկուա:

P.S. Յօդուածիս տպագրելը ես գիտակցաբար փոքր ինչ ետաձգեցի, աչքի առաջ ունենալով հետեւեալ մօտակայ ժողովին անձամբ բացատրութիւն պահանջել պ. Թաղիանոսեանից: Ամսոյս 14-ին կայացած ընդհանուր ժողովում ես փորձեցի ցանկութիւնս իրագործել, բայց պ.պ. «ինտելիգենտ մկրտուածները» (որոնց արհեստն է սրընթաց դիրք բռնել (позировать) չափաւորութեան զգացմունքը կրբեմն մոռացող, տաքտի պահանջը կրբեմն չձանաչող լրագրի սիւնեակներում) «ասիական խուժանին յատուկ», — պ. Թաղիանոսեանի խօսքերով, — աղմուկ բարձրացրին, — և ես հարկադրուած դադարեցրի խօսքս:

ժողովին ներկայ էր ծխականների չտեսած բազմութիւն. ահագին մեծամասնութեամբ նախագահ ընտրուեց պ. Ս. Մամիկոնեանը: Պէտք է ընտրէին եկեղեցու երէցփոխ և խորհրդի երկու անդամ: Ընտրուեցին խորհրդի անդամներ՝ պ. Ս. Մամիկոնեան և պ. Ս. Փամհարեան և վերընտրուեց երէցփոխ պ. Մ. Սահարբեկեան:

Այդ փաստերի ծանրակշիռ նշանակութիւնը ակնբեր է՝ Մօսկուայի Հայ Հասարակութեան ինքնաձանաչութեան երակի զարկը, անշուշտ, արթուն է և զգայուն: Սեպտեմբրի մայիսի 14-ին կայացած ժողովում պ. Թադիանոսեանի և ընկ. Բարդուխան արքեպիսկոպոսի Մօսկուայի Հայ Հասարակութիւնը ապացուցեց, թէ դիտէ ձանաչել իր իրաւունքները, դիտէ զնահատել իր պատիւը: Ուրախութեամբ ողջունում ենք այդ համակրելի դէպքը: Մի այդ տեսակ ուժին, այսինքն՝ Հասարակութեան ինքնաձանաչութեանը, հազիւ թէ կարող կ'լինեն ընդդիմանալ «ասիական խուժանին յատուկ վայրենութեան և յանդուգն ամբարտաւանութեան» «և ջրով մկրտուած «ինտելիգենաները»: Այդ պարոնները ստիպուած կ'լինեն վերջապէս հրապարակօրէն հրաժարուել իրանց անպարկուտ արհեստից:

Թէտիւր վրիժառու է, Թէտիւր քենախնդիր է:

Մնում է հրաւիրել արգոյ Հասարակութեան ուշադրութիւնը և հետեւեալ դէպքի վրայ: Ժողովում հրապարակ դրուեց, պարզուեց պ. Թադիանոսեանի և ընկ. «ընտրեալների» պաշտօնապէս արտայայտած եզ-

րակացութիւնները Մօսկուայ Հայ Հասարակութեան անցեալ՝ մայիսի 12-ին կայացած ժողովի մասին: Դիմակները ձեռքուեցին, ընկան. «աստուածանման» երեսները այրուեցին, սեւացան ձշմարտութեան ճառագայթներից և... պ. Թադիանոսեանի և ընկ.

¹ Ահա մի քանի քաղուածներ այդ պարոնների պաշտօնապէս արտայայտած եզրակացութիւններից.

„Засѣданіе было превращено въ арену ложныхъ, неосновательныхъ обвиненій на Цер. Совѣтъ... Поднимается страшный площадной крикъ... Лица интригующія... замѣнить насъ прежними воротилами... Импровизированный ораторъ этой партіи... Въ дѣйствительности же стремленіе этихъ лицъ состоитъ не столько въ желаніи соблюсти интересы нашей церкви, не столько дать правильное и законное теченіе дѣлу, сколько всевозможными сплетнями, вліяющими на невѣжественную толпу, поднять свои фонды и тѣмъ самымъ занять свое потерянное положеніе члена Совѣта...“

Արժանաշիշտակ «ընտրեալները» պ. պ. Մ. Քանանեան, Գ. Խալաթեանց, բժ. Մ. Մուրադեանց և բժ. Ա. Զարգարեանց — խորհրդի անդամ ընտրուեցին անցեալ սեպտեմբերի 25-ին: Մինչև այդ պ. պ. ընտրուելը հայ հասարակութիւնը դեռ ևս ծանօթ չէր պ. պ. Թադիանոսեանի և ընկ. անհամակրելի նորարոյս խմբիկի բարոյական ցննդի հետ, ուստի վերոյիշեալ «ընտրեալների» ընտրողներին յաջողեց մեծամասնութիւն կազմել... Յիշեցնում ենք պ. պ. «ընտրուածներին» ռուս առածը՝ „Въ болѣшомъ мѣстѣ сидѣть, много надобно ума имѣть“...

Մեզ մնում է ասել երկու խօսք մեր «Թադիանոսեան և ընկ.» ո՞ր մասին: Ընդունուած է այս կամ այն կուսակցութիւնը յիշելիս հետեւել առածին՝ a potiori fit denominatio: Այսու

խմբիկը հեռացաւ դահլիճից, չսպասելով ժողովի
արձակուելուն: Նրանց ճանապարհը դրին մեծ ծափա-
հարութիւններով . . .

Հարեանը անշուշտ հասկացաւ . . .

Sapienti sat!

Մայիս. Մօսկուա:

1895 թ.

Պ. ԹԱՂԻԱՆՈՍԵԱՆԻ ՆԱՄԱԿԸ.

ամենայնիւ մենք մեր ոճը պահպանեցինք, թէպէտ և վերը քա-
ղուած պաշտօնապէս արտայայտած եզրակացումիւնները բացա-
յայտ հաստատում են այն, թէ պ.պ. Թաղիանոսեանի և ընկ.
խմբիկը առհասարակ աղքատ չի անկիրթ անհատներով:

Պ.պ. Թաղիանոսեանների ֆիզիօնօմիայի տգեղ դժերը շատ
յաջող նկարագրում են պ.պ. Մ. Բարխուդարեան և Անդրէաս
«Գրականական և Պատմական Հանդիսի» VI-դ գրքում: Պ. Մ.
Բարխուդարեանի յօդուածը տալիս է մանրամասն տեղեկութիւն-
ներ անցեալ սեպտեմբերի 25-ին կայացած ժողովի մասին: Ա-
ռաջարկում եմ պ.պ. յօդուածները ընթերցողիս ուշադրութեանը:

ՆԱՄԱԿ ՄՕՍԿՎԱՅԻՑ¹

Մարտի 16-ին.

«Պէտք է արդեօք մի զանազանութիւն լինի մօսկվաքնակ հայերի և Բօրչալուի կամ Զանգեզուրի հայերի բարք ու վարքերի մէջ թէ ոչ. անկասկած, զանազանութիւն պէտք է լինի:

Թերևս շատերի համար, որոնք միայն լսելով գիտեն, որ Մոսկվայում ապրում են բազմաթիւ հայեր, այդ տեսակ հարցն անգամ տարօրինակ թվայ:

Շատ բնական է, որ կետրօնում, մայրաքաղաքում ապրող մարդկանց բարքերը համեմատաբար աւելի տաշված, կոկված և դոնէ մի փոքր աւելի ազնուացած պէտք է լինեն, քան թէ բիրտ ու վայրենի պայմաններում ապրող մարդկանց բարքերը:

Բայց բազմադարեան դժնդակ ու ձախորդ պատմական պայմանները այն աստիճան մեռցրել են մեր մէջ մի քանի բարոյական յատկութիւններ, որ նոյն իսկ մայրաքաղաքում ապրելն ու մեծանալը բաւական չեն լինում, որ մի կարգ մարդիկ դուրս գան կենդանական դրութիւնից և մօտենան այն մարդուն, որին «Աստուած արար ըստ պատկերի իւրում»:

Մենք փոքրուց լսում ենք, որ մարդս բանական և ասուն

¹ Տես «Մշակ», 1895 թ. № 38-դ:

արարած է, բայց եթէ մէկը սոյն մարտի 12-ին ներկայ լինէր Մոսկվայի Գասպարեան անկեղանոցի դասլիճում և տեսնէր այնտեղ ժողոված ծխականներից մի մասի արարքները, հարկադրված կը լինէր հակառակը կարծելու: Այդ օրը ծխականների ընդհանուր ժողով էր եկեղեցու երէցփոխ ընտրելու համար:

Այն բաժանումը հնի և նորի կամ աւելի ճիշդը՝ նեսածի և թարմի, որ այժմ ամեն տեղ տեղի ունի մեր կեաքում, վերջին երկու տարին սկսվել է և Մոսկվայում, ուր մինչև մօտ ժամանակներս ամեն գործում անվիճելի տէր և տնօրէն էին համարվում այն մարդիկ, որոնց համար հարըստութիւնը փոխարինում է ամեն բան, — և խելք և գիտութիւն, և բարոյականութիւն, և խիղճ, և նոյն իսկ հասարակ գրագիտութիւն: Բայց երբ այստեղ էլ ասպարէզ դուրս եկան մարդիկ, որոնք առաջին փորձն արեցին հասկացնելու, թէ միմիայն փողով չէ կարելի վարել ազգային — եկեղեցական գործերը այնպէս, ինչպէս կարելի է վարել առևտրական ձեռնարկութիւնները, այն ժամանակ այստեղի վաղուց ի վեր խաղաղ հասարակական ճահիճը վրդովեց և որբան տիղմ ու տականք կար, երես արեց:

Այդ հանգամանքի շնորհիւ էր, որ Մոսկվայում ներկայ մարտի 12-ին կայացած ծխականների ժողովը անպատուութիւն է բերում ոչ թէ միայն Մոսկվային, այլ և անպատուութիւն կը բերէր նոյն իսկ ամենայն ընկած գիւղին: Այգտեղ, այդ ժողովում, մարդիկ փոխանակ խօսելու և ուրիշ խօսածը լսելու, գողում, գոչում էին, մոնչում էին, սուլում էին և առհասարակ այնպիսի ձայներ էին արձակում, որ, թող ներվի մեզ ասել, կարելի է լսել միայն կենդանաբանական պարտէզում... և որ ամենից զարմանալին է, այդպէս վարվողները նրանք էին, որոնք այդ ժողովում մեծամասնութիւն էին կազմում, ուրեմն հնարաւորութիւն ունէին իրանց ուղած մարդուն երէցփոխ ընտրել, ինչպէս կարողացան իրանց ցանկացած մարդուն նախագահ ընտրել:

Բայց ինչպէս պարզ երևաց, այդ օրը մի խումբ մարդիկ եկել էին ոչ թէ մի գործ կատարելու, այլ միայն խանգարելու, որ և նրանք անում էին ասիական խուժանին յատուկ վայրենութեամբ և յանդուգն ամբարտաւանութեամբ: Այդպէս, մարդավարութեան ամենատարական կանոններին դէմ գնալով, մի քանի մարդիկ աշխատում էին վրէժխնդիր լինել անցեալ ընտրութիւններին սևացած լինելու համար:

Ընտրութիւններին մասնակցում էին մօտ 85 ծխական, որոնք բաժանված էին երկու որոշ խմբի: Մէկ խումբը կազմում էին Մոսկվայի հայ ինտելիգենցիայի մեծ մասը և կովկասցի երիտասարդ վաճառականները, թւով 30—35 հոգի. միւս խումբը կազմում էին այստեղի տուղերը, նորնախիջևանցիք և մի երկու՝ համալսարանականներ, թւով 40—45 հոգի: Երէցփոխանութեան համար քուէարկվեցին Լազարեան ձեմարանի վերատեսուչ Գ. Քանանեան, որ առաջին խմբի կանդիդատն էր, և Մ. Փանեան, առաջինը ստացաւ 37 սպիտակ և 44 սև քուէ, երկրորդը՝ 14 սպիտակ և մօտ 60 սև քուէ: Ժողովին նախագահ ընտրվեց Ս. Մամիկոնեան, որը ըստ ամենայնի ամենահարազատ թարգման էր այդ օրվայ ժողովի մեծամասնութեան ընազդումների: Ժողովը ցրվեց առանց երէցփոխ ընտրելու:

Ե. Թաղիանոսեան:

958

1n

002 4674

958

« Ազգային գրադարան »

NL0027674

